

*Жиждома О. О.,
доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»*

КОЛЬОРОНАЗВИ-АД'ЕКТИВИ У ТВОРАХ В. ШУКШИНА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ Г. ТЮТЮННИКОМ

Анотація. У розвідці автор ставить питання виявлення кольороназв-ад'єктивів у творах російського письменника Василя Шукшина, визначення їх семантико-стилістичної природи як засобів формування художнього тексту й установлення розбіжностей під час інтерпретації кольоропозначень українською мовою Григором Тютюнником.

Ключові слова: кольороназви, прикметники, кольоропозначення, кольорова гама.

Постановка проблеми. Природу й навколишній світ людини сприймає в колірному наповненні, пов'язуючи з ним суб'єктивні судження про стан речей, створюючи нові об'єкти, не тільки надаючи їм форму, а й наділяючи їх колірними якими. Колір як культурна константа слугує розвитку, суб'єктивується, наділяється національно-культурними цінностями. Кольоропозначення входять у мовну картину світу людини, реалізуючись у вербальних засобах, лексемах, словосполученнях, фразеологічних одиницях. Лексика кольору відіграє важливу роль у текстах Василя Шукшина. Автор утілює свій задум у кольорових образах і картинах, відтворювана ним дійсність набуває специфічного забарвлення завдяки цілеспрямованому добору й використанню цієї лексики. Багатство колірної лексики в художньому мовленні пояснюється важливістю зорових вражень як одного з джерел пізнання навколишнього світу. Особливості її передачі українською мовою Григором Тютюнником і будуть предметом розгляду в статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовознавстві проблема кольороназв розглядається в кількох аспектах. Назви кольорів становлять об'єкт наукових студій у галузі порівняльного мовознавства (О. Коваль-Костинська, Н. Пелевіна), етнолінгвістики (А. Вежбицька, Г. Яворська); психолінгвістики (Л. Лисиченко, Т. Ковальова, С. Григорук, Р. Фрумкіна), перекладознавства (І. Ковальська), історичної та описової лексикології (М. Чікало, Н. Бахліна, О. Панченко, В. Мур'янов), семасіології (Р. Алімпієва, О. Вербицька, А. Висоцький, Л. Грибова, О. Дзівак, А. Кириченко, А. Критенко, В. Москович, Ж. Соколовська, Т. Пастушенко, В. Фридрак). Проблема семантики кольоративів і їх естетичної значущості в художньому тексті постійно перебуває в полі зору науковців (І. Бабій, А. Брагіна, Л. Донецьких, В. Дятчук, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт та ін.). Проте, незважаючи на численні праці, присвячені кольороназвам, питання їх вивчення в зіставному аспекті залишається мало дослідженим, що й зумовило актуальність дослідження.

Мета статті полягає у виявленні прикметників-кольороназв у мові оригіналу та мові перекладу, визначенні семантико-стилістичного навантаження кольоропозначень у художніх творах Василя Шукшина й установленні розбіжностей в перекладі кольороназв з російської мови українською Григором Тютюнником.

Виклад основного матеріалу. Кольоропозначення входять у мовну картину світу людини, реалізуючись у вербальних засобах, лексемах, словосполученнях, фразеологічних одиницях. Лінгвістичні дослідження кольороназв включають у себе такі напрями: вивчення сучасних мов на різних рівнях розвитку; культурологічний аспект, зв'язок кольору з культурою; психологічна характеристика кольору; лексико-семантична характеристика кольору; вивчення етнолінгвістичних основ кольору; вивчення мови кольорових символів; зв'язок кольору і звуку, кольорозвукові асоціації; вивчення колірних концептів. Особливі функції виконують кольороназви в художньому тексті, наділяючи колірною символікою окремі мовні засоби.

Як Василь Шукшин, так і Григор Тютюнник широко використовують колірну символіку у своїх творах. Колірні епітети у творі тісно пов'язані з атмосферою твору і станом героїв, вони допомагають письменнику кількома словами показати внутрішній світ своїх героїв. Однак колір у творах мистецтва перетворюється в символ тільки за умови відповідного розуміння. Сьогодні процес естетичного тлумачення символіки кольорів ґрунтується на об'єктивних особливостях психіки й культурних факторах, які доповнюються повсякденним досвідом, полісемантизм кольору призводить до суб'єктивності й варіативності його символічних значень. Крім того, кожен письменник поряд із традиційними асоціаціями має також своє індивідуальне бачення символіки кольорів. Тому для того, щоб досягнути істинний сенс твору, необхідно розуміти ці імплікації.

Інтерес до вивчення кольороназв у зіставному аспекті зумовлений тим, що кольороназви посідають досить помітне місце в міжкультурній комунікації. Система кольороназв етнокультурологічно маркована, вона має дві іпостасі, будучи як похідною культури, так і культуротвірним фактором. Кольороназви, можливо, більшою мірою, ніж будь-яка інша сфера мови, антропоцентричні й етноцентричні, а отже, сприйняття кольору художником слова може відрізнятися від масового, традиційного для національної картини світу [6, с. 27]. Під час перекладу текстів споріднених мов у перекладача можуть виникнути деякі труднощі, тому що ці мови мають риси подібності в галузі звукового складу, граматичного ладу і словника; встановлюються мовні відповідності між мовою оригіналу й мовою перекладу, зіставляються не тільки мовні форми, а й мовне бачення світу та ситуації спілкування поряд із широким колом позамовних чинників, що визначаються загальним поняттям культури. Тому перекладач повинен не тільки майстерно перекласти текст оригіналу, а й відтворити в читача це почуття, наче він читає мовою оригіналу. Під час перекладу кольороназв іншими мовами можна зіткнутися з труднощами, що полягають у переносних значеннях кольороназв, тому необхідно враховувати такі особливості й важливість емоційного компонента, який несуть у собі кольоропозначення. Сприйнят-

тя кольору в різних мовах різне. Побут народу, його історичний розвиток, культура впливають на характер асоціативних рядів кольоропозначень і їх переносних значень, адже є кольори, які належать певним країнам і певним людям.

Поля основних кольорів у російській та українській мовах збігаються. Незважаючи на цей факт, існують істотні відмінності в сприйнятті кольірного простору в носіїв цих мов. До того ж під час перекладу кольоропозначень варто враховувати ту обставину, що значення деяких слів розпливчасті, кольоропозначення відповідні не якійсь одній точці кольірного простору, а цілій його ділянці. Ці факти й викликають труднощі під час інтерпретації кольірназв у художній літературі. У процесі перекладу художнього тексту, який би ідеальний і близький до оригіналу він не був, неминучі відмінності від тексту оригіналу: заміни, додавання, опущення, викликані такими факторами, як особистість перекладача і своєрідність його сприйняття оригіналу, різносистемність мов, відмінності соціокультурного середовища.

У ході дослідження збірки творів В. Шукшина, яка перекладена українською мовою Г. Тютюнником, установлено, що найбільшу групу кольорів становлять прикметникові кольірназви – 72%, оскільки багата і гнучка система прикметників створює різноманітні зображально-виражальні можливості, що реалізуються естетичною функцією цієї частини мови. Водночас не менш важливе значення має інформативна функція прикметників, які використовуються для звуження обсягу поняття, що виражається іменниками. Це робить прикметник незамінним у всіх стилях, коли виникає необхідність у конкретизації значення, вираженого предметним словом, адже стилістичне значення прикметників як джерела мовної експресії в художній мові важко переоцінити.

Найбільш уживаним кольіром у творах В. Шукшина є білий кольір. Прикметник *білий* поєднує навколо себе різноманітні речі та явища навколишнього світу. Білий – кольір чистоти. Він використовується в описі природи: *белогие березки – білоногі берізки, белые простыни – білі простирадла*. Іронічного забарвлення білий кольір набуває в прикладі: *бутылка белой – пляшка білої* (горілка вважається найчистішим спиртним напоєм, тому в народі її називають *біла*). Для опису зовнішності людей В. Шукшин використовує теж цей кольір, тому майже всі герої його творів *біляві* та *білоброві*: *человек с белыми бровями – чоловік з білими бровами; белобрысы – білявий*. Білий кольір використовується й для підкреслення дівочої молодості, краси, тендітності: *белые пальчики – білі пальчики*, а також автор використовує цей кольір зображуючи покійника: *белый нос – білий ніс*. Щоб створити настрій чистоти, передати любов до оточення, навколишнього світу, до життя, автор уживає фразеологізм «білий світ»: фразема *білий світ* означає «все навколишнє, предмети, явища природи, соціальне становище»: *«Мало ли девушек на белом свете!» – «Хіба мало дівчат на білому світі!»* [8, с. 42]. У переносному значенні білий кольір виступає в поєднанні з іменником «ненависть» та означає *нез'ясовану, безгрунтовну ворожнечу: белая ненависть – біла ненависть*. Прикметник *білий* частіше вживається в первинному значенні й найчастіше передає кольірну ознаку предметів і явищ.

Протилежністю *білого* кольіру є *чорний*. Автор використовує його для опису природи, підкреслення чарівності й таємничості: *черная ночь – чорна ніч; черная земля – чорна земля*; використовує й у переносному значення, не вживаючи прямо цей кольір для передачі пригнічено-безрадісного настрою героїв:

тоска зеленая – чорна нудьга. Кольір *чорний* у поєднанні з іменником «туга» має значення – «неприємне почуття, яке відчуває людина, коли жалкує про будь-яку погану подію, яка вже сталася, або постійно думає про що-небудь несприятливе, що може трапитися в майбутньому»: *черная тоска – чорна туга*. В обох випадках Г. Тютюнник уживає однакову метафору. Також чорний кольір у В. Шукшина набуває значення «хворобливий стан здоров'я»: *«... чо, мол, такой черный-то? Не хвораешь?» – «... чого, мовляв, такий чорний. Не хворієш?»*

У творах В. Шукшина *червоний* кольір не домінує, але автор досить часто вживає цей прикметник. Показ життєвих реалій, що стосуються важливих обставин життя персонажів, супроводжується появою сонця, місця, їх відблисків на землі, навіть багноці. Червоний кольір фігурує в поетичних пейзажах: *«... часть окна уже занялась красным – всходило солнце» – «частина вікна вже зайнялася червоним – сходило сонце»*. Звертає Василь Шукшин увагу на обличчя, забарвлені червоним кольіром, найчастіше такими бувають щоки схвилюваності, розгубленості, сором'язливості: *сидел красный и растерянный – сидів червоний і розгублений*. В. Шукшин використовує зміну кольорів під час опису дуже сильного хвилювання людини: *нос из желтого стал красным – ніс із жовтого став червоним*. У виразненню, урізноманітненню виражальних можливостей епітетів зі значенням кольіру також допомагає використання лексем «рум'яний», «малиновий»: *малиновые губы – малинові губи; румяная девка – рум'яна дівка*. Цікавим прикладом є вживання червоного кольіру в складному слові, у якому обидва компоненти містять сему кольіру, де перша частина – неосновне кольіропозначення, а друга – основне: *сизо-красные кишки – сизо-червоні кишки*. Червоний кольір у Василя Шукшина наявний у моделі, де перший компонент складного прикметника характеризує кольір, який знаходиться в другому компоненті, за ступенем насиченості, яскравості й указує на відсутність чи наявність блиску, густоти тощо: *ярко-красную ягоду крови – яскраво-червону ягідку крові*. Відтінком червоного кольіру є *бордовий*, який у різному контексті Г. Тютюнник перекладає по-різному: *бордовая рубашка – темно-червона сорочка, бордовая кофта – бордова кофта*.

У переносному значенні *червоний* кольір виступає з іменником «куток». Назва «*червоний куточок*» походить від сполучення іменника «куточок» у значенні «приміщення для проведення занять» і прикметника «*червоний*» у значенні «той, що належить до революційної діяльності»: *«Вот пойдешь в армию: все будут строевой шаг отрабатывать, а ты в красном уголке на баяне тренироваться» – «От підеш в армію: усі будуть стройовий крок відпрацьовувати, а ти в червоному кутку на баяні тренуватися»* [8, с. 60].

Помітне місце серед кольірназв у творчості В. Шукшина належить *жовтому* кольіру. Цей кольір використовується для опису зовнішності: *девушка с желтыми волосами – дівчина із жовтим волоссям, желтые круглые глаза – жовті круглі очі*. Відтінки жовтого кольіру мають й інше словесне вираження: *русый – русые волосы по пояс – русі коси до пояса, русой хмельной завивался чуб – русою хмелиною завивався чуб; золотий – сигарета с золотым обрезом – сигарета із золотим обрізом; гады золотушные (тобто чахлі, слабкі) – гади золотушні*. У переносному значенні *жовтий* кольір уживається на позначення дуже переляканої, стурбованої чимось людини: *«Как-то пришел домой – сам не свой – желтый; не глядя на жену, ска-*

зал ...» – «Якось прийшов додому – сам не при собі – жовтий; не дивлячись на жінку, сказав ...».

Зелений колір символізує розмаїття у природі, розквіт літа: *зеленые силы – зелені сили*, тобто молоді, свіжі. Зелений колір є компонентом складного прикметника «ядучо-зелений», де перший компонент характеризує колір, який міститься в другому компоненті, за ступенем насиченості, яскравості й указує на відсутність чи наявність блиску, густоти тощо: *след остается – ядовито-зеленый след – ядучо-зелений слід*.

Г. Тютюнник був майстром слова, тому під час перекладу вдало підбирав еквіваленти. Наприклад, за допомогою лексико-семантичної заміни Г. Тютюнник переклав *зрелую пору* як *зелену пору*. За значенням ці одиниці не збігаються, але семантика може бути виведена за допомогою логічного ланцюжку: «Еще не пахло пылью, еще лето только вступало в *зрелую пору* свою» – «Ще не пахло пилюгою, ще літо тільки вступало в *зелену пору* свою» [8, с. 94].

Водночас зелений описує не тільки «живу» природу, а й недостатньо насичений колір словесно виявляється в описі очей у героїв творів В. Шукшина: *зеленоватые глаза – зеленаві очі; зеленовато-чистые глаза – зеленовато-чисті очі*.

Цікавим є приклад із використанням зеленого кольору – фразеологізм «елки зеленые», який у російському мовленні використовується як просторічний оклик, що висловлює подив, роздратування тощо. Григорій Тютюнник використовує його український еквівалент «матері його ковінка», який має лайливе значення й уживається для вираження незадоволення, обурення, досади тощо: «– Хо-ох! Елки зеленые! Тебе надо?» – «– Хо-ох! Матері його ковінка! Тобі дати?» [8, с. 16]; «– Ты дай сперва приехать, елки зеленые! – все злился Ванька» – «– Ты дай спершу приїхати, таку його ковінку! – все злился Ванька» [8, с. 222].

Складені прикметники «просинюватий» і «прозеленуватий» із суфіксом -юват-, -уват-, -куват- в одинадцятитомному тлумачному Словнику української мови не наявні, хоча це лексикографічне джерело фіксує іменники «просинь» і «прозелень», від яких Г. Тютюнник їх утворив зі значенням відтінку. Наприклад: «Вчера еще возились с ним в сене, а теперь лежал незнакомый *иссиня-белый* чужой мальчик – *просинювато-білий* чужий хлопчик; небо *зеленоватое* – небо *прозеленувате*. Колір «иссиня-белый», як і «зеленоватый» повинні мати переклад «синювато-білий», «зеленавий», але за допомогою префікса про- та суфікса -юват-/уват- Г. Тютюнник утворив власні кольори, тобто авторські неологізми.

Синя барва посідає помітне місце в кольоровій палітрі творів В. Шукшина. В оповіданні «Рудий» головний герой має сині очі: *синие глаза – сині очі*, але частіше цей колір використовується під час опису пейзажів, природних явищ: *синяя полоска леса – синя смужка лісу; синей стеной вставал лес – синьою стіною став ліс; воздух был чистый и синий – повітря стало чисте і синє; синий, резкий свет – синє різке світло*. Більш інтенсивний відтінок *синього* кольору виражається за допомогою префікса пре-: *синее-синее небо – синє-пресинє небо*. У переносному значенні колір *синий* використовується у фразеологізмі «гори синім полум'ям», який має значення «експресивний вираз утоми від чогось, повної байдужості до подальшого розвитку чогось»: *гори все вокруг синим огнем – хай горить*

все кругом синим вогнем; «Да гори они синим огнем! – подумал. – Жалеть еще ...» – «Та хай вони горять синим вогнем! – подумав. – Шкодувати ще ...» [12, с. 136]. Цей вираз може мати значення не тільки байдужості, а й сильної злості: «Синие глаза его прямо полыхали нетерпением, кричали прямо... Горели ясным *синим огнем*» – «Сині очі його просто палали нетерпінням, кричали просто... Горіли ясным *синім вогнем*» [8, с. 212].

Знаходить своє, властиве народній символічній традиції, використання сірий колір. Своїх персонажів В. Шукшин наділяє сірими очима, що надає їм індивідуальних рис, використовуючи простий прикметник: *серые глаза – сірі очі*, й композит: *темно-серые глаза – темно-сірі очі*, а також цей колір використовується для опису зляканої, стурбованої людини: «Вмиг лицо мужчины сделалось *серым*» – «Вмить лице в чоловіка стало *сіре*» [8, с. 78].

Розжевий колір – небуденний, ніжний і привабливий – трапляється рідше, переважно в описових замальовках чоловіків: *розовое мужское лицо – розжеве чоловіче обличчя; мужчина с розовым лицом – чоловік з розжевим лицем; розволицый – розжеволиций*.

Коричневий і *рудий* кольори пов'язані передусім з портретними характеристиками героїв: *рыжий шофер – рудий шофер; рыжая грива – руда грива; коричневая ладонь – коричнева долоня*.

Серед багатьох кольорів і їх відтінків В. Шукшин не оминув увагою сріблястий, що несподівано постає поміж звичних буденних обставин: *серебристый свет – сріблясте світло*.

Бузкова барва характеризує колір вбрання жінок: *сиреневое платье – бузкова сукня*, а поодинокі прикметники на позначення кольорів *рябий* і *бежевый* зустрічаються тільки в змальованні тварин і вигляду людини: *Витька, рябой – Вітько, рябий, бежевая красавица – бежева красуня*.

Така розмаїта палітра творів В. Шукшина відбиває багатоколірність світу, характер забарвлення якого відповідає настрою, емоційному фону, серед якого живуть герої письменника, характер же забарвлення відповідає не тільки кольорним уявленням простого російського люду, а й його поглядам на так звані вічні проблеми, порушені у творах.

Висновки. Отже, проведений аналіз показав, що в художньому спадку російського письменника Василя Шукшина кольороназви, які мають основне й непряме забарвлення, використовуються в прямому та переносному значеннях, посідають вагоме місце, для адекватного перекладу яких український письменник Григорій Тютюнник вдало підібрав українські відповідники, хоча інтерпретація кольороназв викликає певні труднощі, адже під час перекладу художнього твору, яким би він не був близьким до тексту оригіналу, неминучі відмінності в тексті оригіналу й тексті перекладу. На ці відмінності впливає особа перекладача та його сприйняття оригіналу, різносистемність мов, відмінність соціокультурних середовищ. Більшість кольороназв у творах Василя Шукшина здебільшого мають еквівалентну збіжність у мові оригіналу й у мові перекладу. Це можна пояснити тим, що в російській та українській мовах поля основних кольороназв збігаються; незважаючи на належність до різних культур, ці мови й народи мають багато спільного у сприйнятті кольорного простору.

Література:

1. Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке. Москва: Наука, 1975. 285 с.
2. Белова А.Д. Мовні картини світу: принципи утворення та складові: зб. наук. ст. / відп. ред. А.Д. Белова. Київ, 2001. С. 26–30.
3. Иваровская В.И. Лексическое значение цветowych прилагательных в синтагматико-парадигматическом и словообразовательном аспектах. *Вестник СПбГУ. Сер. 2*. Санкт-Петербург, 1998.
4. Ноздрин Л.А. Интерпретация художественного текста. Поэтика грамматических категорий: учебное пособие для лингвистических вузов и факультетов. Москва: Дрофа, 2009.
5. Упорова С.О. О методологии анализа цвета в художественном тексте. Москва: Художественное творчество, 1986. № 4.
6. Шевченко Л.І., Дергач Д.В. Колористика в сучасному мовознавстві: традиційне і нове. Київ: Studia Linguistica, 2011. № 5. С. 234–239.
7. Шкляр В. Чорнобривці для Шукшина. *Столичные новости*. 2004. № 30.
8. Шукшин В.М. Калина красная. Рассказы. Киноповести. Герой в кирзовых сапогах / перевод с русского Г. Тютюнника; предисловие С. Залыгина. Киев: Молодь, 1978.
9. Яворська Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 42–50.

Жижом О. О. Цветообозначения-имена прилагательные в произведениях В. Шукшина и их перевод на украинский язык Г. Тютюнником

Аннотация. В исследовании автор анализирует адъективные цветообозначения в произведениях русского писателя Василия Шукшина, определяет их семантико-стилистическую природу как единиц, влияющих на формирование художественного текста, и устанавливает особенности их интерпретации на украинский язык в переводе украинского писателя Григора Тютюнника.

Ключевые слова: цветообозначения, имена прилагательные, колористика, цветовая гамма.

Zhizhoma O. Names of colours-adjectives in the works of V. Shukshin and their translation into Ukrainian by G. Tiutiunyk

Summary. The author raises the question of identifying the names of colours-adjectives in the works of Russian writer Vasyl Shukshin, defining their semantic and stylistic nature as a means of forming an artistic text and establishing differences in the interpretation of colour meaning in Ukrainian by Grigor Tiutiunyk in the proposed exploration.

Key words: colour names, adjectives, colour definition, colour gamma.